

Эсэгэ ороноо, эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

БҮРЯАТ ЯЗУУ

1998
августын
11

Зунай һүүл
шарагшан хонин
харын
19
гарагай 3
ВТОРНИК
№ 145 (19986)
Газетын сэн хэлсээтэ

1921 оной
декабриин
21-нээ гарана

Бүгэдэ арадай сонин

АВГУСТЫН 12 - АГААРАЙ СЭРЭГЭЙ
ХҮСЭНҮҮДЭЙ ҮДЭР

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН
ПРЕЗИДЕНТЫН ЗАХИРАЛТА

Хоюулан бигэнэр томо болоод,
Хүлэн унахабди түмэр самолёт.

Алтан дэлхэй тойрон ницгэжэ,
Араг зондоо баяр хүргэхэбди!

Лопсон ГЕРГЕНОВЭЙ шүлэг.
Тимур ЛАМБАЕВАЙ фотозтиод.

Курск шадар фашис сэрэгые бута сохиһон байлдаанай 55 жэлэй ой 1998 оной августын 23-да тэмдэглэгдэхэнь.

Энэ түүхэтэ ушараар дашарамдуулан, «Курска байлдаанай 55 жэлэй ой тухай» гэхэн Гүрэнэй Дүүмын 1998 оной апрелин 16-да баталһан тогтоолой үндэһөөр захирнаб:

1. Буряад Республикын районууд, хотонуудай өөрын захиргаанууд байлдаанай илалтын оёе хаа - хаанагүй тэмдэглэхэ ёһотой.

2. Курска байлдаанда хабаадаһан ветерануудые һайндэрэй оршон байдалда хүндэлхын тула Дайнай ветерануудай республикын Советтэ 17 мянган түхэриг нөөсэ жасаһаа үгэхэ.

3. «Буряад үнэн», «Бурятия» сонинуудые, телерадиокомитедые тус ойдо зорюулан материалнуудые тунхаглахые уялгаха.

Буряад Республикын Президент
А.В.ПОТАПОВ.

ХҮСЭНИИҢ ХҮРЭБЭГҮЙ

Октябриин 1 болотор хилэмэнэй зүйлнүүдые баридаг «Бурятхлебпром», «Заудинский мелькомбинат», «Хлеб» акционернэ бүлэгэмүүдтэ өөһэдүнгөө продукция планкоор орёолтогүйгөөр худалдахыень зүбшөөгдэбэ.

Шалтагааниинь юрын - фасовочно хүсэд бэшэ автомадуудые хабсаргажа, ажалайнь бүтээсэ проектинэ хүсэндэнь хүргэжэ үрдибэгүй.

ГҮРЭНЭЙ

НӨӨСЭЛЭЛГЫН ЖАСАДА

ДАМЖУУЛАГАДАБА

«Кабанский кооп-зверопромхоз» бүлгэмэй («Кабанское» ЗПТ халан абагшан) мэдэлһээ агнууриин газарые бусаан абаха болон ан амитадай нөөсөнүүдые хэрэглэхэ талаар агнууриин ажахытай хэлсээгээ болоулха тогтоол Правительствэ абаба.

Сүлөөлэгдэхэн газар дайда агнууриин талаар гүрэнэй нөөсэ жасада дамжуулагдаха.

СҮЛӨӨТЭ ОЛЗЫН ХЭРЭГ

ЭРХИЛЭГДЭХЭНЬ

Территориально-үйлэдбэриин зононуудай залан хүтэлбэрилын советэй шийдхэбэрээр болон Буряад Республикын Правительствын

тогтоолоор Чикойско арга үйлэдбэрилдэг завод сүлөөтэ олзын хэрэг эрхилэлгын газар гэжэ тодорхойлогдобо.

ХЯАГТАДА УНИВЕРСИТЕТ НЭЭГДЭБЭ

Хягта хотодо Эрхүүгэй гүрэнэй техникескэ университетэй филиал коммерческэ үндэһөөр нээгдэжэ, урданай хил шадарай городой нэрэ хүндые дээшлүүлэхэ гадна ажалгүйдэхээ байһан сэрэгэй алба хаагшадые шэнэ мэргэжэлээр бэлдэлгые түргэдхэхэ зорилго шийдхэхэ болоно.

ЭДИХЭ УНАНАЙ АСУУДАЛ

ШИИДХЭГДЭНЭ

Буряад Республикын Байгаалин нөөсөнүүдэй гүрэнэй комитедэй, ЖКО-гой талаар гүрэнэй комитедэй дурадхалаар «Республикын хүн зоние эдихэ унаар хангалга» гэхэн республиканска тусхай программые түсэблэн зохиошоор «Бурятводпроект» акционернэ бүлгэм (директорынь С.Г.Казьмин) томилогдобо.

Правительствэ тус программые ноябрь нарада хаража үзэхэ түсэбтэй.

Буряад Республикын
Президентын болон
Правительствын хэлбэлэй
албан.

ПРАВИТЕЛЬСТВЫН ХҮДЭЛМЭРИЙН ДОЛООН ХОНОГ

НИИТЭ РЕСПУБЛИКАНСКА ХЭМЖЭЭ ЯБУУЛГАНУУД

Августын 12. «Буряадта ороной ба гадаадын гүрэнүүдэй инвестицинуудые элсүүлгэ» гэхэн эрдэмэй-практическа конференци.

Августын 14. Буряад Республикын түсэблэлгын-экономическа албан зургаануудай байгуулагдаһаар 75 жэлэй ойдо зорюулагдаһан баяр ёһололой суглаан.

Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын Нэгэдэхэ орлогшо В.КАГАЛОВ

Августын 12. Буряадта ороной ба гадаадын гүрэнүүдэй инвестицинуудые элсүүлгын эрдэмэй-практическа конференцидэ хабаадалга.

Предприятинуудые шэнэдхэн хубилгалгаар албан хоорондын комиссинг заседани.

Архийн зүйлнүүдые үйлэдбэрилгөөр, мүн худалдалгаар албан хоорондын комиссинг заседани.

Саг зуурын онсо байдалай комиссинг хүдэлмэрийн бүдэгэй заседани.

Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлогшонор:

А.Ю.НАЛЁТОВ

Гүрэнэй мүнгэ зөөри арьбалалгаар программые бэлдэлгэ.

Түб газарһаа үгтгэхэн урьһаламжануудаар үри шэриинуудые бусааха түдэлгые хойшолуулаха тухай нютагай өөһэдүн хүтэлбэриин захиргаануудтай нэмэлтэ хэлсээнүүдые баталага.

1998 оной республиканска бюджетые гүйсэхэдхэлгэдэ гаргагдаһан кассова түлбэринуудэй таһаалаалгые хүсэлдүүдэл түлэхын тула урьһаламжа абаха зорилготойгоор банкнуудтай хүдэлмэрилгэ.

Республиканска гүрэнэй түрүүшын облигацинуудые түлэлгөөр хүдэлмэри үнгэргэлгэ.

Е.К.ХАНХАЛАЕВ

Хүүгэдэй 1-дэхи байшангай ажал хэрэгээр

хүдэлмэрилгын зүблөөн.

Россин Федерациин гүрэнэй санитарно-эпидемиологическа албанай хүтэлбэрилэгшэдэй Хабаровск хотодо үнгэргэгдэхэ региональна зүблөөнэй хүдэлмэридэ хабаадалга.

Туристическэ фирмэнүүдэй ажал ябуулгын лицензитэй байлгые шалгалга.

Наһатай хүнүүдэй үдэртэ зорюулагдаһан хэмжээ ябуулануудта бэлдэлгээр эмхидхэлэй хүдэлмэри.

В.В. ПЕРЕЛЯЕВ

Нютагай энергетическэ комиссин талаар Буряад Республикын Правительствын тогтоолой проект бэлдэлгэ.

«Электромашин» акционернэ бүлгэмэй бизнес-түсэбөөр тобшолол бэлдэлгэ.

Буряад Республикын уласхоорондын харилсаан болон гадаадын экономика холбоонууд тухай материалнуудые бэлдэлгэ.

Полиметаллнуудай хэбтэшэнүүдые ашагалгын асуудалаар «Норз Лимитед» австрийска фирмын түлөөлэгшэдтэй уулзалга.

П.М.БОЛОНЕВ

Буряад Республикын Газарай кодексын проектээр дурадхалнуудые бэлдэлгэ.

«Южный» ба «Прибайкальский» гахай үсхэбэрилдэг комплекснуудые дамжуулан үгэлгын асуудалаар мяханай комбинадай хүтэлбэрилэгшэдтэй зүблөөн.

Буряад Республикын социально-экономическа хүгжэлтын Федеральна программнуудые бэлдүүлдэг жасын комиссида хаража үзэгдэхэ эдэе хоолой болон болбосоруулгын промышленностийн хэдэн предприятинуудай бизнес-түсэбүүдые бэлдэлгэ.

Буряад Республикын Президентын болон
Правительствын хэлбэлэй албан.

НАЯАР ЗАМХАКАГҮЙЛ ХА

Республикын бүхы аймагуудта орожо эхилһэн хура бороо, аадар нарын үдэрпүүдтэ замхахаар бэшэ ха. Юуб гэхэдэ, манай республикада элбэг хура бороотойгоор хүржэ ерэхэн туулган хара үүлэд огторгойн уудамар иишэ тишээ бэлшэн, нютаг бүри уһа бороо элбэгээр адхажа байна. Нүүлэй мэдээгээр Үдэ гол 258 сантиметрээр нэмэбэ. Сэлэнгэ мурэн Улаан-Үдэ шадар 228 сантиметрээр нэмэбэ. Эдэ үдэрпүүдтэ мурэнэй уһан үшөө 8-10 сантиметрээр нэмэхээр хүлээгдэнэ. Тиймэхээ Сэлэнгын зүүн бөдэ ажаһуудай айлуудай, саадуудай газагуур үерэй уһан орожо болохо. Мүнөөдөр Сэлэнгэ мурэнэй эхицдэ, Зэдэ гол шадар хура бороо багаар ороно. Харин Сүхэ, Хөлго, Үдэ, Баргажан, Витим голнуудые дахан ороһон бороо республикын олон аймагуудта хүндэ байдал тохёолдуулаһаар.

Бадма ЦЫРЕМПИЛОВ.

ТОН ШУХАЛА АСУУДАЛНУУД

Буряад Республикын Арадай Хуралай хоёрдохи зарлалда Социальна политикын талаар комитедэй түрүүлэгшээр Ильинкып 29-дохи округой депутат Сергей Георгиевич Мезенин хунгагдаа юм. Өөрөө багша мэргэжэлтэй энэ хүн хүүдэй жэлнүүдтэ нютагайнгаа дунда хургуулийн директорээр ажаллажа байгаа. Ушар тиимэхээ социальна шийдхэгдээгүй асуудалнуудыг бодото байдал дээрнэ мэдэрхэн, багшанар болон бюджетнэ бусад хүдэлмэрилэгшэдэй, олон хүүгэдтэй бүлэнүүдэй, пенсионернүүдэй хохидолтой байдалыг ойлгодог.

- Сергей Георгиевич, танай комитет угаа харюусалгатай уялгануудтай байханийн элитэ. Ямар бодомжотой, зорилготой байхан аад, энэ тушаалда орохо зүбшөөлөө үгөөбтэй?

- Социальна политикын талаар комитедэй урда ороо асуудалнууд олон ааб даа. Ажабайдалай алишье тала, хүн зоной ажаһуудалай ямаршье эрилтэ манай хүдэлмэридэ хабааттай. Манай комитет шэглэлээрээ дүтэрхы министрствэнүүд болон эмхи зургаануудтай, ниитын нэгдэлнүүд болон бүлгэмүүдтэй ажалаа зохёожо хүдэлмэригэ ябуулха ёхотой гэжэ һананаб. Социальна хангалта, хамгаалгын талаар хуули, тогтоолнууд гүйсэд

абтаагүй, зарим асуудалнууд хуулийн үндэһэ нууриггүй гэжэ тэмдэглэмээр.

- Тиимэхээ, - гээд, Сергей Георгиевич хөөрөөгөө үргэлжэлүүлэ. - Манай парламент дутуу юумэнүүдыг бүридхүүлэ уялгатай. Манай комитет тогтоол, хуулинуудыг зохёон бэлдэхэлсэхэ үүргэтэй. Гадна социальна шэглэлэй тусхай программа табиha ёхотойбди.

- Мүнөө гэхэдэ, хүлэ салингай, пенсиин, социальна тэдхэмжын мүнгэ болзортоо абадаггүй хүшэр үедэ, энэ асуудалыг шийдхэлсэхэ хүдэлмэри ябуулалсаха болонобди. Зүгөөр энэ асуудал хадаа ганса депутатуудай, парламентын хэрэг бэшэ, харин гүрэнэй политико-экономическа асуудал ааб даа. Имагтал экономикын байдалһаа дулдыдана ха юм.

- Депутатуудай, хунгагшад ай ямар ажал танай комитет ябуулхаб?

- Хунгалтын үедэ депутатууд олон захилнуудыг хунгагшадһаа абаһан байна. Захилнуудай гол удхань - хүн зоной ажаһуудалыг найжаруулха эрилтэнүүд. Тэдэ бүгэдэнь суглуулжа, асуудал бүхэниинь хараадаа абан, бэелүүлхэ гэжэ оролдохобди. Хунгуулиингаа округоор депутат бүхэн ябажа, хунгагшадтаяа саг үргэлжэ уулзаха уялгатай.

Николай НАМСАРАЕВ
хөөрэлдэбэ.

УНИВЕРСИТЕТ ӨӨРЫН СЭТГҮҮЛТЭЙ БОЛОБО

Республикымнай эгээл үнинэй багшанарай институтай үндэһэ һууридээрэ 1995 ондо байгуулагданан Буряадай гүрэнэй университет яһала түргэнөөр хүгжэжэ байнхай. Илангаяа Буряадай эрдэмэй түб болон эрдэмэй бусад эмхи зургаанууд ба дээдэ хургуулинуудтай нягта холбоотой болоһонойн ашаар эндэ мүнөө 700 шахуу хүн ниитыншье, байгаалиншье һалбаринуудаар эрдэмшэнжэлэлгын өхэ хүдэлмэри ябуулна. Тэрэ тоодо 80 гаран доктор, профессорнууд, 350 гаран эрдэмэй кандидатууд эндэ ажаллана.

Тиин хэһэн ажалынгаа үрэ дүнгүүдыг толилжо байха сэтгүүл тон хэрэгтэй боложо, «Вестник Бурятского университета» гэшыг гаргажа эхилхэ гэхэн шийдхэбэри университетэй эрдэмтэдэй зүблэл абаһан байна. Физикэ болон техникэ, биологи, географиболон геологи, түүхэ, мүн философи, социологи, политологи болон культурологи, филологи, педагогико болон психологи, заалгын методико, хими гэхэн эрдэмүүдээр «Вестникэй» 9 сери би болгодожо, эдэ бүхэнөөр жэл бүри нэгэ-нэгэ ном гаргагдажа байха юм.

Һаяхан «Филологи» (хэлэ бэшэ ба литература) гэхэн серээр түрүүшын хоёр ном гараба. Нэгэ ном байха аад, материалын өхэ боложо, хоёр болгодоо.

Тус сериин ахамад редакторын филологиин эрдэмэй доктор, профессор С.С.Имихелова юм. Харин редсоветтэнь доктор, профессорнууд У.Ж.Ш.Дондуков, В.И.Рассадин, С.Ш. Чагдуров, мүн Л.П.Ковалева, И.М.Степанова гэжэ эрдэмэй кандидатууд оролсоно.

«Филологи» гэхэн сери табан иимэ өхэ гаршагтай гэбэл: 1. «Буряад шэнжэлэлгэнүүд», 2. «Ород хэлэ шэнжэлэлгэ», 3. «Романо-

германска филологи», 4. «Литература шэнжэлэлгэ», 5. «Шүүмжэлэл болон библиографи». Хамта дээрэ хоёр ном соо 41 статья толилогдобо.

Хоёр номой эгээ эхиндэнь буряад хэлэ шэнжэлэлгын ветеранууд доктор, профессорнууд У.Ж.Ш.Дондуков болон Ц.Б.Будаев гэгшэдэй статьянууд толилогдонхой.

Профессор У.Ж.Дондуковой статьянь монгол хэлэнүүдэй үгэ болон үгын холбуулалнуудыг нэрэ томьёонууд болгохо онол аргууд гэхэн шухала асуудалда зориулагдаба. Хэрбээ юрын хэлэндэ үгэ-гээшэ логическа нарин зүб тодорхойлолтогүй байдаг һаа, термин болоходоо, тэрэ эрдэм ухаанда үндэһэлэн тон нарыар тодорхойлогдожо, тэдэнэр хамта дээрэ терминологическа системэ бии болгодог. Жэшэнь, юрын хэлэндэ уһан гээшэ хаа-хаанагүй байдаг, үнгэ зүһэ, амта, үнэргүй шэнгэн зүйл гэжэ ойлгогдодог һаа, термин болоходоо, тэрэ водородой окись «аш два о» гэжэ тодорхойлогдоно. Тиин, жэшэнь монгол хэлэндэ, тэрэнэй хабаадалгатайгаар иимэ терминүүд бии болоно: цэнгэн ус «пресная вода», шорвог ус «солёная вода», херсний ус «почвенная вода», нэвчмэл ус «вода осмотическая» г.м.

Томьёогой удхань хэдэн онсо илгаатай. Тэрэнэй нэгэниинь хадаа сигнификат гэхэ гү, али абстрактна ойлгосо тэмдэглэхэ үүргэ болоно. Харин тодорхой юмэ тэмдэглэгынь денотат гэнэ. Ойлгосо гээшэ бүхы хэлэнүүдтэ нэгэн адли байдаг гэхэ гү, али интернациональна шанартай. Харин үгэ бии болгоходоо түшэглэһэн шэнжэнь национальна шанартай байдаг гэнэ. Жэшэнь, монгол яһатад томо юмэ тэмдэглэһэн сложно үгэнүүдыг бии болгоходоо,

«үхэр», «морин», «буха» гэхэ нэрэнүүдыг, харин багш юмэнүүдтэ «хурьган», «хурин», «ямаан» гэхэн үгэнүүдыг хэрэглэһэн байдаг: үхэр буу үхэр шулуун, үхэр буряа морин шоргоолжон, хурьга хүхы, ямаан харгана, ямаан һахал г.м.

Профессор Ц.Будаевой өөрынгөө статья соо буряад үндэһэтэнэй хэлэн хадаа литературна банютагай хэлэн гэхэн иимэ хоёр янзатай байдаг гэнэ. Эдэ болбол хоорондоо диалектичэскэ холбоотой. Тиимэхээ тэдэниинь нэгэн бүхэли юумэн (системэ) гэжэ хараад, нютагай хэлэнэй зүйлнүүдыг литературна хэлэндэ үргэнөөр хэрэглэхэ шухала гэнэ. Илангаяа литературна болон нютагай үгэнүүдыг паарлажа хэлэхэдэ таарамжатай гэбэл үргэһэнойр, ташуур минага г.м. Иигэжэ литературна хэлэнэй элдэб нютагай хэлэнүүдтэ яһала нүлөө үзүүлжэ байгаа юм гэхэн тобшолол хэгдэнэ.

Эрдэмэй кандидат Андрейева буряад хэлэнэй тэмдэгтэй нэрэ болон причастийн юмэнэй нэрэ болодог арга шэнжэлээ. Энэнь субстантиваци гэжэ нэрлэгдэдэг. Эүзэнэй эсэстэ зарим тэмдэгтэй нэрэ болон причастинуудгүйсэд юмэнэй нэрэ болошодог (үгытэй үгытэйшүүл, залуу залуушуул, түрүүлэгшэ г.м.), зариманиинь хүсэд юмэнэй нэрэ болоогүй байдаг (залуу «мужчина», ябааша «идуший», уншааша «читающий»), харин нүгөө зариманиинь имагтал тус тус мэдүүлэл соол юмэнэй нэрын удхаар хэрэглэгдэдэг (жэшэнь, «Сэсэрхэгшээр нүхэр бүхэ оодорогшоор мори бүхэ» г.м.).

Эрдэмэй кандидат Санданова элирхэйлэгшэ болодог буряад ород хэлэнэй причастинуудыг эрсэсүүлжэ хараба. Хэрбээ ород хэлэндэ бодото ба хүлээгдэһэн причастии гэжэ бии байхадань

«УРДА НАҺАНДАА ЭНДЭХИ БАЙЖАШЬЕ БОЛООБ»

Августын 6-да Буряадай гүрэнэй Хоца Намсарасвай нэрэмжэтэ академическэ драмын театр соо Америкын Ла Мама театрай директор Элен Стюарт болон режиссёр Вирьяна Ткач гэгшэдтэй пресс-конференци үнгэргэгдөө. Элен Стюарт хадаа дэлхэйн театрай эгээл суутай ажал ябуулагча болоно. Уулзалгын үедэ Элен өөр тухайгаа, мүн Буряад орон ерэн тухайгаа иигэжэ хөөрэнэ: «24 часай турша соо нэгшье унтангүй, Буряад оронинь хараха хүсэлтэй ябаа бэлэйб. Самолёдоо буумсаараа, энэ оронинь хараһан, эндэ түрүүшынхизэ бэшэ, юуидэб даа олд дахин ерэнэн шэнги байгаа һэм. Урда наһандаа эндэхи байһамнишье магадгүй».

Ла Мама театр 37-дохи жэлээ ажаллажа байна. 1996 онһоо Буряад драмын театрай сут хүдэлжэ эхилээбди. 1997 оной январь һара соо Нью-Йорк хотодо «Виртуальные души» гэжэ түрүүшымнай зүжэгтэй премьерэ болоһон юм. Неодоно жэлэй зун «Сагаан шубуунай дуун» гэхэн 2-дохи зүжэгтэйнгөө проектыг эхилээбди. Зүжэгтэ хабаадаһан бүлэг Агын тойрогтоор ябажа, арадай аман зохёолой материалнуудыг суглуулаа. Энээн дээрэ үндэһэлэн, Буряадай түүхэдэ ороһон Бальжан хатан тухай зүжэг харуулагдахань.

Элен Стюарт Вьетнам, Солонгос, Тайвань болон бусад ороноудаар аялшалһан юм. Буряадта айлшалһанайнгаа удаа Монгол оронтой танилсаха түсэбтэй.

Светлана ЖИГЖИТОВА.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: «Сагаан шубуунай дуун» гэхэн зүжэгтэй үедэ.

жээ, «засыпающий буряад», «волнуемый воспоминаниями»), буряад хэлэндэ илгаа байдаггүй. Тиин шэжээгдээн (страдательна) үгсүүд дээрэ яагаад ашиглагдаг бэ гэжэ асуулагдана. Ород хэлэнэй үгсүүдэдэ причастийн шэжээгдээн «съеденное мною буряад хэлэндэ бодото шэлжэмэл удхатай үгсүүд бии болоһон причастияр гаргагдаг (инфинитивийн мяхан)». Эндэ ород хэлэндэ үйлэдэгшэ творительна үгсүүдэдэ байхадань, буряад хэлэндэ тэрэн хамаанай үгсүүдэдэ байдаг, мүн причастийн хүлээгдээн залогой залгалта абадаггүй. Тиймэһээ «намаар эдигдээн мяхан» гэжэ сэхэ оршуулжа болохогүй. Энэ мэтэ мүн ондоошье илгаануудын статья соо дэлгэрэнгүйгээр харуулагдаа.

Эрдэмэй кандидат Харанутова буряад, ород хэлэнүүдэй нэгэнэй ба олоной тоонуудые зэргэсүүлэн харжа үзөө. Буряад хэлэндэ нэгэнэй тоо харуулһан суффиксын үгы хадань зарим шэнжэлэгшэд имагтал олоной тоодо гол анхаралаа андуулдаг, энэнь буруу гэжэ автор бэшэнэ. Ушарынь хадаа хэлэндэ нулевой формо гэжэ байха, тиин үгэнүүд суффиксгүйгөөршье нэгэнэй тоо харуулдаг байна бшуу. Нэгэнэй ба олоной тоо удхаараа хоёр хэлэндэ адли байбашье, мүн илгаанууд баһал олон гэжэ харуулагдаа.

Эрдэмэй кандидат В.Д.Патаева Түнхэнэй буряадуд үхибүүдтэ хабаатай ямар ёһо заншалнуудые сахидаг бэ, эдэнь ямар нэрэтэйб гэнэн асуудал хараба. Нарайлалгын, тоонтолхо, үүбэйдэ оруулха, милаангууд, хорюул, угаалга гэхэ мэтэ ёһололнууд, тэдээндэ нэрэ томьёонууд бусад монгол хэлэнүүдтэй зэргэсүүлэн харжа үзэгдэбэ.

Профессор Чагдуров, мүн аспирантууд Баинова, Ошорова гэгшэд «Гэсэрэй» хэлэнэй онсо зүйлнүүдые анхарба. Отог угсаатанай байгуулалтын үедэ хоёр үзэл байгаа. Нэгэниинь юрын арад зоной үзэл болохо үлгэрнүүд, нүгөөдэнь зонхилогшодой үзэл бологшо шажан гэнэ. Эдэнэй хоорондо тэмсэл боложо байһан, гэбэшье энэнь «Гэсэртэ» сэхэ бэшэ, харин далдаар харуулагдана. Тусхайлбал, сагаан үнгэ зонхилогшодой оройлогшье, харин хара үнгэ доодо шатын зонтой холбогдодог, тиин Гэсэр хара толгойтондо хабаатай байгаа гэнэ. Мүн тэнгэринэршье иимээр илгаржа, сагаан үнгэ баруунай хайн 55 тэнгэртэй, харин хара үнгэ зүүнэй 44 муу тэнгэртэй нягта холбоотой байна. Энээнэй уламжалан, манай

түбиин бөөнэр сагаан ба хара гэжэ илгардаг, мүн нэеы гэр соохи баруун тала эрэшүүлэй хайн, зүүн тээхинь эхэнэрэй шоодбори тала гэжэ илгагдадаг байһан.

Ород хэлээр 7 статья толилогдоо. Филологическа факультедэй ветеран профессор Нечаева олон жэлэй туршада суг мэдүүлэл гэдэгы шэнжэлнэ. Энэнь удха, байгуулгаараа дотороо гурбан янза боложо илгардаг: зураглалга, хөөрэлгэ ба бодомжололго. Энэ темэдэ хабаатай 3 статья толилогдоо. О.А.Нечаева өөрөө хөөрэлгэдэ үзэгдэдэг ушар үйлэнүүдэй үзэгдэл, зураглалгада харагдадаг байдал ба бодомжололгын юрэнхы (отвлеченно) байдал хэлэнэй ямар аргаар гарадаг бэ гэжэ хараа. Аспирант Бураев хөөрэлгэ, зураглалга болон бодомжололгодо ородог тус тус мэдүүлэлдэ субъект болон предикат яажа гарадаг бэ, ямар эдэбхитэй ба эдэбхигүй үйлэдэгшэд хэрэглэгдэнэб гэжэ хараба. Доцент Хамаганова суг мэдүүлэлые гүйсэд ойлгохын тулада хэлэнһээ гадуур байгаа ямар мэдэсэнүүд хэрэгтэйб гэжэ шэнжэлнэ. Текстһээ гадна иимэ мэдэсэнүүдые оруулдаг единицые дискурс гэжэ нэрлэмээр гэнэ. М.Булгаковой «Мастер и Маргарита» гэжэ романай «Патриарша сөөрэмдэхи үдэшэ» гэнэн дискурс эндэ дэлгэрэнгүйгээр харагдаба.

Доцент Олзоева ород хэлэндэхи үлые сэгнэхэ аргуудые шэнжэлээ. Эдэнь, жэшээнь, «сказала в растерянности», «закричала в восторге», «с отвращением отстранилась», «в испуге схватил» гэхэ мэтэ холбуулалнууд болоно.

Ород хэлэнэй түүхээр 3 статья толилогдоо. Доцент Майоров XVII зуунай үедэ эрхэтэдэй хаанда болон дээдэ ноёдто баридаг гуйлгануудтахи хандалгада хэлэнэй ямар аргуудай хэрэглэгдэдэг байһые шэнжэлээ. Жэшээнь, нэгэ иимэ хандалгатай дискурс харагдаба: «Црю гедрю и великому князю Алексию Михайловичю всеа Великия и Малыя и Бьялыя Росии самодержцу...» Гуйлга баригша өөрыгөө забол доогуур болгохые оролдон, «холот твой, сирота твоя, раба твоя» гэжэ гү, али Авдошка, Ивашка, Петрушка гэжэ байжа, багадахан суффикснуудые хэрэглэдэг байһан гэнэ.

Доцент Ханташкеева эртэ урдын Русиин номой хэлэнэй илгарал тухай бэшэнэ. Эндэнь хуушан монгол хэлэнэй байдалтай адли зүйлнүүд олон тула, энэниие буряад бэшэгэй түүхэ тодорхойлоходоо хэрэглэмээр.

Эрдэмэй кандидат Эрдынеева Соколов хоёр

хубисхалай урдахи элитэ мэдээжэ эрдэмтэн, хэлэ шэнжэлэгшэ Н.С.Трубецкойн хүдэлмэринүүдэй дахин хэблэгдэн, улам ехэ удха шанартай боложо байһан тухай бэшэнэ. Ород хүнүүд болон Россидахи бусад яһатад европейцүүдшье, азиадүүдшье мүн гэнэн үзэл тэрэ баримталдаг байһан. Түрэл бэшэшье хэлэнүүд үни удаан зэргэлжэ байхадаа, олон адли шэнжэтэй боложо, хэлэнэй холбоонууд (союзууд) бии болодог гэжэ тэрэ тоолоно.

«Романо-германска филологи» гэнэнниитэ гаршаг доро англи, немец, француз хэлэнүүд тухай 12 статья толилогдоо.

Али бүхы хэлэнэй лексикые нэгэн бүхэли системэ гэжэ харадаг үзэл өхээр дэлгэрнэ. БГУ-гай проректор, доцент Ковалевагай англи хэлэнэй материалда үндэһэлэн бэшэһээр, лексикын системнэ шэнжэнь синонимууд болон антонимууд дээрэ элээр харагдадаг. Гэбэшье тэрэнь ондоо үгэнүүдэй харилсаанда үзэгдэдэг гэбэл: гиперо-гипонимическэ гэхэ гү, али род, видэй харилсаан (жэшээнь, модон - хуһан, нарһан; аффикс - флекси, залгалта), ассоциативна харилсаан (нохой - хусаха), эквиполентнэ харилсаан (эсэгэ - эхэ; эгэшэ - аха), партитивнэ харилсаан гэхэ гү, али бүхэли юмэн ба тэрэнэй нэгэ хубинь (бэе - гар, хүл, толгой г.м.). Энэ үлгэр харилсаае автор англи хэлэнэй материал дээрэ дэлгэрэнгүйгээр хараба.

Эрдэмэй кандидат Жамаганова элдэб хэлэнүүдэй үгын түрүүшын бэшэ удхануудта үндэһэлэн бии болодог метафорануудые хаража үзэбэ Жэшээнь, «унтаха» гэнэн удхатай үгэдэ «һоонойлгоод, ямар нэгэ һонин юмые хайхарангүй үнгэрхэ» гэнэн адли удха немец, ород болон буряад хэлэнүүдтэ бии болоно. Авторай жэшээ: «Ши юндэ унтажа байнаши, иимэ һонин юмэ боложо байхадань?» Харин испан хэлэнэй глаголд тиймэ удха бии болоногүй гэнэ.

Эрдэмэй кандидат Ширапова англи хэлэнэй «хэлэхэ» гэнэн удхатай элдэб үгэнүүдые шэнжэлээ. Доцент Болотова француз хэлэн дээрэ бэшэдэг Элюар мэтын поэдүүдэй таабарин маягаар хэрэглэгдэн метафорануудые яажа ойлгохо тухай бэшэнэ. Эдэнь «үдэрэй набшаһанууд», «һалхинай ожорһонууд» гэхэ мэтэ холбуулалнууд болоно. Ассистент Занданова ямар нэгэн хэлэгдээн үгүүлэлые хүнэй зүбөөройлгоһые яагаад мэдэхэб гэжэ француз хэлэнэй материал дээрэ тайлбарилна. Доцент Мадасова Мальцева хоёр англи, американ болон австралиин рекламада идхалга хүсэтэй

болгохын тулада абяанууд, үзэгүүд болон морфемэнүүд яажа хэрэглэгдэнэб гэжэ хараа.

Француз хэлэнэй кафедрые даагша доцент Дудеева хэлэнэй баадхалгын аялгы (интонаци) шэнжэлбэ. МГУ-гай аспирант Хилханова идхажэ байгаа һанал бодолыень уншагдадаг өөрын болгожо хэлэнъямар байха ёһотойб гэжэ «Билд» гэдэг немец хэлэн дээрэ гарадаг газетын материал дээрэ харуулба. Эрдэмэй кандидат Мугдеева XVI-XIX зуунай үеын англи поэдүүдэй шүлэгэй хэлые шэнжэлбэ.

Англи хэлэнэй кафедрые даагша доцент Макрова англи хэлэнэй предлогуудые, олзын хэрэгэй харилсаанай үндэһэнэй кафедрые даагша доцент Богомолова бэшэмэл текстын дундахи таһалалгада үгын холбуулалнуудай дүүргэдэг үргые, доцент Семенов немец хэлэнэй болзоогой болон өөрсэгүйн зарим мэдүүлэлнүүдые шэнжэлбэ.

«Литературоведени» гэнэнниитэ гаршаг доро 7 статья толилогдоо. Литературын кафедрые даагша доцент Гармаева Буряад ороной литературада, мүн гарбалаараа ба географическа байдалаараа тэрэнтэй холбоотой Сибириин, Монголой, Хойто зүгэй ба Алас Дурна зүгэй литературануудта үлгэр домогууд, шажан мүргэл, гүн ухаан ямар үүргэ дүүргэнэб гэжэ хараа. Профессор Имхелова 70-аад онуудай буряад прозодо авторай өөрынгөө хуби заяанай, намтарай, гүн сэдхэлэй зүйлнүүдые гаргажа бэшэдэг ёһые шэнжэлбэ.

Доцент Башкеева шэнхэн хубилалгын үлгэрээр Буряад болон Яхадта литература ямараар хүгжэжэ байна гэжэ хараба. Энэ үеын литературы нэгэ шэнжэнь хадаа бөө мүргэл болон буддын шажан анханай өөрын түрэлхи зүйл гэжэ харуулагдана. Мүн аба хайдаг, далалга гэхэ мэтын ёһо заншалнууд ехэ нуури эзэлнэ. 80-яад онуудай хоёрдохи хахадта Санжи-Сүрүн (Галина) Раднаевагай шүлэгүүд хонгоогоор эдэлжэ, тэрэнэй поэзинь буряад этноцентризмдээдэ шатань болоо гэжэ автор тобшолно. Стилиин талаар хэдэн урасхалнууд үзэгдэнэ. Жэшээнь, зохёолшо Константин Карнышев шэнэ хэлээр бэшэхые эрмэлзэн, элдэб нютаг үгэнүүдые элбэгээр оруулхадань, тэдэнэйн удха заримдаа ойлгосогүй балар байна гэнэ. Жэшээнь: «кровь шурундится», «изгальчество», «навей нить». Харин С.Калиниченко эртэ урдын ород хэлые яһала шадамараар нажаалгана. Жэшээнь: «Красно звенит, инда в ухе

пящит». Юрэ Буряад болон Яхадтай литературануудые сасуулхадань, энэ үлгэршын хинь хураггүй хайн байдалтай гэнэ. Буряадта соёлой байгуулалта бодото дээрээ тогтошонхой. Буряад хэлэншье бүхы буряад яһатанай хэлэн болоногүй.

Эрдэмэй кандидат Цыренова япон зохёолшо Р.Акутагавын болон корей гарбалтай ород зохёолшо А.Кимэй рассказыудые зэргэсүүлжэ үзөө. Эрдэмэй кандидат Аносова XVIII зуунай Англиин эхэнэр зохёолшодой романуудые хараа. Аспирантууд Батуева, Данчинова гэгшэд Карнышевай, мүн Б.Дугаровай зохёолнуудые шэнжэлһэн байна.

«Шүүмжэлэл ба библиография» гэнэнниитэ гаршаг доро Бабушкин В.И. Золхоевой, Шагдаров В.И. Ромадинай ном тухай, мүн Ромадин «Монголоведные исследования» гэжэ суглуулбари тухай, гадна Нечаева У-Ж.Ш. Дондуковой, Сурганов С.С. Имхеловагай, Дондуков В.М. Хамагановагай номууд тухай рецензинүүдые горуаа.

Юрэ бүхы дээрэнь харахада, БГУ-гай энэ «Филологи» гэнэн серидэ гараһан хоёр номдонь ойроо хүртөөгүй байһан олон шэнэ асуудалнууд эрдэмэй үндэр хэмжээндэ шэнжэлэгдээ, мүн университеттэмнай элдэб олон хэлэнүүд болон литературы талаар олон бэрхэ мэргэжэлтэ дурган гараа гэнэн тобшолол хэлтэй. Илангаяа залуушуулай олоор хабаадаһаниинь һайшаалтай. Ректор, профессор С.В.Калмыков, нэгэдэхи проректор, профессор Ц.З.Доржиев «Бурядай университетэй Вестник» гаргалгада бусад эмхи зургаануудай хүдэлмэрилэгшэдэй эдэбхитэйгээр хабаадаһыень уринабди гэжэ бэшээ. Тиихэдээ эрдэмтэдһээ гадна, багшанар, журналистнуудайшье хабаадалсахадань болохо гэшээ.

Нэгэ хэды хүсэлэн гэбэл, англи, немец, француз гэхэ мэтэ хари хэлэнүүд дээрэ үгтэһэн жэшээнүүдые оршуулдаг байха, мүн буряад үгэнүүдые бэшэлгэдэ алдуу гархагүй гэжэ, мүн зүбөөр оршуулхые оролдохо (жэшээнь, «Үбгэдүүд хамар дээрээ ноджэй шэлээ үмдөө» гэжэ байжа бэшэһэн юмэнүүд ябана), гадна юрын багшанар болон бусад уншагдада ехэ ойлгосогүй «метакоммуникативный», «лексикоцентрический», «конверсный», «маргинальный», «пейоративный», «иогнитивный» гэхэ мэтын тон олоор хэрэглэгдэһэн хариин терминүүдые ямар нэгэн аргаар тайлбарилхые оролдохо байгаа.

Лубсан ШАГДАРОВ,
хэлэ бэшэгэй
эрдэмэй доктор,
профессор.

